

ALLIKAS JA KOMMENTAAR

“MÖÖDAMINNES TEHTUD KATSE”: PEETER TARVEL JEUGENI TARLEST

Ljudmila Dubjeva

Tartu ülikooli üldajaloo professorit Peeter Tarvelit (kuni 1935 aastani Treiberg) (1894–1953)¹ ja Tartu ülikooli üldajaloo professorit veel revolutsioonieelsest perioodist Jevgeni Tarlet (1874–1955)² seob õpilase ja õpetaja suhe. Oma 1925. aasta *curriculum vitae*’s kirjutab Peeter Tarvel: “1913. a. sügisel astusin Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonda, kus eriti prof Tarle juures uue ajaloo alal töötasin.”³ See oli professor Tarle esimene semester Tartu ülikoolis. Järgmisel, 1914. aastal alustas oma õpinguid Tartu ülikoolis Hans Kruus (1891–1976), kelle mälestustes leidub professor Tarle kui õppejõu reljeefne iseloomustus: “Teine loengutsükkel, mida otsustasin esimesel semestril kuulata, oli professor Jevgeni Tarlet. [...] Kuulsin vanematelt üliõpilastelt temast kui hiilgavast lektorist, sädelevast, suure veenmisvõimega oraatorist. Juba esimesel Tarle loengul sai mulle selgeks, et selline iseloomustus ja hinnang selle professori kohta on kõigiti paikapidav. Professor Tarle kuju ja käituminegi mõjusid isepäraselt. Tema mõnevõrra lihavat nägu ja laia otsmikku kroonis tihe, peaaegu must, ülespoole soetud juukse pahmak. Professori elavad mõtlikud silmad olid alati liikuvad, kui tema paksuõitu huultelt voolas lakkamatu sõnajuga, esitades uusi fakte, haaravalt maalitud pilte ja lühikesi kirjeldusi ning üllatavaid mõtisklusi.”⁴

Artikkel on valminud Eesti Teadusagentuuri PUT 428 toel.

¹ Jüri Kivimäe, “Peeter Tarveli elu ja töö I”, *Akadeemia*, 9 (1989), 1913–1941; Jüri Kivimäe, “Peeter Tarveli elu ja töö II”, *Akadeemia*, 1 (1990), 89–110.

² Ljudmila Dubjeva, “Akadeemik J. V. Tarle – Tartu Ülikooli üldajaloo professor 1913–1918”, *Vene aeg Eestis: uurimusi 16. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi alguseni*, koost. Tõnu Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi toimetised 14 (21) (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2006), 212–228.

³ Rahvusarhiivi ajalooarhiiv (edaspidi EAA), f. 2100, n. 2, l. 1197, l. 38.

⁴ Hans Kruus, *Ajaratta uutes ringides: mälestusi 1907–1917* (Tallinn: Eesti Raamat, 1979), 136.

Peeter Tarveli ja Hans Kruusi kõrval on Tarle juures Tartu ülikoolis õppinud sellised nimekad eesti ajaloolased nagu tulevane ülikooli professor ja akadeemik Hendrik Sepp (1888–1943) ja dotsent August Sildnik (1886–1955). Peeter Tarvel läks 1914. aasta kevadsemestrist üle Peterburi ülikooli, kus ta ei jõudnud aga puhkenud revolutsiooni ja sellele järgnenud sündmuste tõttu kursust lõpetada. Ülikooli lõpetamiseks pöördus ta tagasi Tartusse, kus ta töötas õppejõuna ka edaspidi. Ja nii, 1925. aastal, kandideerides üldise ajaloo dotsendi kohale, kui ka seoses konkursiga üldise ajaloo professuuri täitmiseks 1930. ja 1936. aastal, on ta CV-s oma haridusteed iseloomustades ja oma õpetajatele viidates maininud prof Tarle nime.⁵

Joonis 1. Peeter Tarvel (Treiberger) Tartu ülikooli üliõpilasena (EAA, f. 2100, n. 1, s. 16078, l. 11).

Kuid neid kahte väljapaistvat ajaloolast seob veel üks vähetuntud fakt. Kui P. Tarvel sooritas 1920. aastal Tartu ülikoolis riigieksamid⁶ ja asus kaitsma väitekirja (“kandidaadi nimetuse all – Vana Vene määruste põhjal”⁷), pöördus ta ka oma kunagise õpetaja J. Tarle tööde juurde. Taotluses 25. veebruarist 1920, millega Peeter Tarvel pöördub Tartu ülikooli ajaloo-filosoofia (sic!) teaduskonna poole, põhjendab ta oma tulevase väitekirja teemavalikut sellega, et, töötanud Peterburi ülikoolis Prantsuse revolutsiooni agraarajaloo allikmaterjalidega, ei jõudnud ta oma tööd seal lõpetada, kogutud andmed jäid aga sinna ja läksid toimunud revolutsiooni ja sellele järgnenud sündmuste tõttu kaduma. Viimane asjaolu sundiski teda teemat vahetama: olles pikaajaliselt töötanud Prantsuse revolutsiooni probleemide kallal, oli tal ka põhjalik ettevalmistus Prantsuse revolutsiooni historiograafia alal ning oma kandidaaditöö teemaks valiski ta selle ühe aspekti. Ta kirjutab, et säilinud materjalid jakobiinide küsimuse kohta

⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1197, l. 38, 106, 138.

⁶ EAA, f. 2100, n. 1, s. 16078, l. 52, 53.

⁷ *Ibid.*, l. 62p.

võimaldaksid tal esitada tööd pealkirjaga “Jakobiinid tähtsamate Prantsuse revolutsiooni ajalookirjutajate valgustusel”, kus vaatluse all oleksid Mignet’, Louis Blanc’i, Michelet’, Carlyle, Taine, Soreli ja Aulardi vaated.⁸ See esialgne autorite valik aga muutus ja 19. mail 1920 esitatud kirjas, millega ta palub väitekirja esitamise tähtaja edasilükkamist seoses uute materjalide saamisega, on loetletud juba Blanc’i, Michelet’, Sybeli, Quinet’, Taine, Soreli, Aulardi ja Tarle nimed.⁹

Seega – oma 1921. aastal Tartu ülikoolis kaitstud kandidaaditöös,¹⁰ mis oli pühendatud jakobiinide ideoloogia historiograafiale, pühendas Peeter Tarvel omaette peatüki Jevgeni Tarle käsitlustele jakobiinide majanduspoliitika mõjust Prantsusmaa töölisklassi olukorrale Prantsuse revolutsiooni ajal.¹¹ Näeme, et autori esialgne plaan ei sisaldanud Tarle teoste¹² analüüsi, arvatavasti sellepärast, et need ei kujutanud endast Prantsuse revolutsiooni üldkäsitlust. Värskest proletaarse revolutsiooni tunnistajaks olnud Peeter Tarvel osutas aga suuremat tähelepanu töörahva osatähtsusele Prantsuse revolutsiooni sündmustes. Proletariaadi diktatuuri kehtestamise kaasaegsena võis Tarvel õigustatult huvituda proletariaadi rollist Prantsuse revolutsioonis, seda enam, et selline analüüs oli tehtud tema enda kunagise professori ja nii Peterburi kui ka Tartu ülikoolis kuulsust ja populaarsust pälvinud prof Tarle poolt. Täiendava põhjenduse sellele leiame töö kokkuvõttest, kus Tarvel märgib et Tarle töö moodustab “esimese katse jakobinismi valgustada majanduslike ja sotsiaalsete suhete seisukohast”¹³, seda enam, et “see muude uurimuste vahel, möödaminnes tehtud katse nii äkilist, originaalset, heledat valgust seni selgitamattute probleemide peale heidab”.¹⁴

Väitekirja teemavalikus ja kogu töös on tunda revolutsioonilist õhustikku, milles möödusid autori elu lähemad aastad. Ka selle töö retsensent Hans Oldekop pani tähele, et “autor riivab [...] möödaminnes jacobinismi hindamisel

⁸ EAA, f. 2100, n. 1, s. 16078, l. 55–55p.

⁹ P. Tarveli kiri Filosoofia teaduskonnale 19.05.1920. Väitekirja käsikirjaga kokkukõidetud eraldi leht, Peeter Tarvel (Treiberg), *Jakobiinid ja jakobinism tähtsamate Prantsuse revolutsiooni uurijate valgustusel* (Tartu, 1920). 310 lk (käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus [edaspidi TÜR], Diss. Tart. 272.224).

¹⁰ Kivimäe, “Peeter Tarveli elu ja töö I”; 1924–1925; Kivimäe, “Peeter Tarveli elu ja töö II”, 90–91.

¹¹ Tarvel (Treiberg), *Jakobiinid ja jakobinism*, 271–280

¹² E. Tarle, *Rabochie natsional’nykh manufaktuur vo Frantsii v epokhu revolutsii (1789–1799 gg.): po neizdannym dokumentam* (SPb, 1907), 201 s; E. V. Tarle, *Rabochii klass vo Frantsii v epokhu revolutsii: istoricheskie ocherki*, I (SPb, 1909), 317 s; II (SPb, 1911), XVI, 581 s.

¹³ Tarvel (Treiberg), *Jakobiinid ja jakobinism*.

¹⁴ *Ibid.*

paralleelnähtusi nüüdse bolshevismiga”¹⁵ ja “seisab veel valitseva ajaloolise voolu mõju all [...] võiks teda nimetada poliitilis[sic!]-apologetiliseks”.¹⁶

Praktika, kus väitekirja kaitsmisele käsikirjana järgnes selle trükk avaldamine kas tervikuna või osade kaupa, oli perioodidel, mil väitekirju oli lubatud esitada kaitsmisele käsikirjana, üsna levinud. Peeter Tarveli artikkel Prantsuse revolutsiooni historiograafiast ilmus Ajaloolises Ajakirjas 1925. aastal.¹⁷ Ja kuigi sellest artiklist võib leida ka lauseid, mis langevad sõna-sõnalt kokku väitekirja tekstiga, on artikkel pühendatud siiski Prantsuse revolutsiooni historiograafia tervikuna, mitte aga selle eriaspektile – jakobinismile, nagu seda oli väitekirja. Ka uurijate valik, kelle töid autor artiklis käsitles, erineb väitekirjas esinenud valikust. Mignet, Buchez, Louis Blanci, Michelet, Sybeli, Tocqueville, Taine, Soreli, Aulardi ja Kropotkini nimedele selles nimekirjas lisanduvad Adolphe Thiers, Edgar Quinet (kelle nimi esineb 1920. aasta plaanis, kuid keda väitekirjas käsitletud ei ole) ja Jean Jaure, samuti viimaste aastate autoritest Philippe Sagnac ja Albert Mathiez. Viidates ruumipuudumisele ei käsitle Tarvel selles artiklis eriküsimuste pühendatud monograafiaid.¹⁸ Ja nii, nagu väitekirja esialgne plaan ei sisaldanud Tarlele pühendatud osa, ei leidunud sellele kohta ka artiklis, sest väitekirjas käsitletud Tarle tööd ei kujutanud endast mitte Prantsuse revolutsiooni üldkäsitlusi, vaid selle ajaloo üht väga spetsiifilist lõiku – töölisklassi rolli selles.

Peeter Tarveli käsikirjalise väitekirja Tarlele pühendatud osa avaldamisel on järgitud originaalteksti, välja arvatud üksikutel juhtudel, mis on ära märgitud. Säilitatud on väitekirjas kasutatud kirjaviisi (väljaarvatud “w” kasutamine) ja punktuatsioon.

¹⁵ EAA, f. 2100, n. 1, s. 17078, l. 60p.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Peeter Treiberg, “Prantsuse revolutsiooni historiograafia ülevaade”, *Ajalooline Ajakiri*, 1 (1925), 24–36; 3 (1925), 102–116; 4 (1925), 148–160.

¹⁸ Treiberg, “Prantsuse revolutsiooni historiograafia ülevaade”, *Ajalooline Ajakiri*, 4 (1925), 160.

Jakobiinid ja jakobinism tähtsamate Prantsuse rewolutsioonide uurijate walgustusel. Peeter Treiberi kriitiline ülewaade jakobinismi historio-graafiast (Tartu, 1920), 271–280 (käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus, DissTart 224).

Tarle.

Enne kui asuda lõpulise kokkuvõtte tegemisele, on vaja veel lühidalt peatada ühel tööel, mis küll üldist rewolutsiooni ajalugu ei moodusta ega ka jakobinismi küsimust terves ulatuses ei käsitle, siiski aga palju väärtusliku materjali pakub jakobiinide ja teiste ühiskondlikkude klasside vastastikkuste suhete selgitamiseks ja nende majanduslikkude korralduste tundmaõpiks. See töö on nimelt prof. Tarle doktori dissertatsioon: Рабочий класс во Франции в эпоху революции¹⁹ (esimene anne 1909., teine 1911. aastal ilmunud²⁰). Prantsuse XVIII. aastasaja lõpu aegse majanduselu iseärasuste üldsel foonil maalib Tarle omas töös üksikasjalise ja kujuka pildi töötavate klasside seisukorrast rewolutsiooni ajal nii Pariisis kui ka provintsidest ja annab sellega ühenduses ka palju huvitavat materjaali jakobiinide ja sansculottede suhete arenemise mõistmiseks. Õieti põhjalikult uurib aga Tarle jakobiinide majanduspoliitika mõju tööliste seisukorra peale, eriliselt tarbeainete hinnete taksatsiooni rolli tööliste ainelise olukorra parandamisel.

Ka viib meid Tarle teos lähemale selle aja tööliste hingeilma, nende²¹ püüete, ihalduste ja vaadete mõistmisele. Samuti kui Kropotkin, kõneleb ka Tarle rewolutsiooni aja tööliste klassi “apolitismist”, mis iseäranis selgesti rewolutsiooni alguses, asutava kogu aastail avaldunud. Siis olnud poliitilised huvid töölistele veel liiga suureks abstraktsiooniks. Töölised ei osanud veel kuigi iseseisvalt end aktiivse tegurina parteide võitlusse segada ja kindlate nõuetega poliitilise elu alal üles astuda. Kõigis nende nõuetes, väidab Tarle, avalduda majanduslikku iselaadi motiivid ja väga harva midagi muud. Juba rewolutsiooni alguses omanud tööliste klass kaunis kindlad vaated selle kohta, mis talle majandusliku elu alal vaja läheb. Ta osanud isegi majanduslikku võitlust streikide näol tervete kuude kaupa teatud osavuse ja kindlusega pidada. Kuigi töölised ka rewolutsiooni poliitilistes sündmustes aktiivse jõuna üles astusid, oli neil siiski oma eriline kindel mõte, mis neid ikka oleva korra muutjatega sundinud käsikäes käima: neile oli vaja leiba.

¹⁹ Oma töö venekeelsetes tekstiosades kasutab P. Tarvel vana (rewolutsioonielset) kirjaviisi.

²⁰ Tarle, *Rabochii klass vo Frantsii*, I–II.

²¹ Mahatõmmatud sõna ”tema”.

Ja seda võtsid nad nii kuningalt, kui ka asutavalt kogult, nii vabariigilt, kui ka jakobiinidelt ja hiljem isegi kindral Bonapartelt. Revolutsiooni algaastail ei võida Tarle²² väite järgi konstateerida mingit põhimõttelist vihavaenu eraomanduse idee vastu. Siis olnud tööliste ideaaliks saada iseseisva töökoja omanikuks. Ja kuigi pärast konvendi ajal “anarhistlikud” ja “kommunistlikud” ideed teatud määral levinud, siis olnud nad Tarle arvates suuremalt jaolt üksikud, efemäärsed, kaunis ebamäärased targutused ennem filantroopilist, kui sotsiaalreformatoorilist laadi ja pidanud peaaesjalikult silmas maa jaotamist või “agraarseadust”, nagu sel ajal kõneldi. Tarle toob omas töös tööliste poolt 1. mail 1793. aastal konvendile saadetud petitsiooni, milles töölistes mässuga ähvardades nõuavad “üldist maksimumi kõigi eluks tarvisminevate ainete peale”, s[ee] t[ähendab] tarbeainete maksimaalhindade kindlaksmääramist. Needsamad kurjad petitsioonärid aga, kes oma enda üteluse järgi tulid “kõnelema karedat tõtt seaduseandjatele”, kes eraomanikka vihkavad ja suure umbusaldusega konvendi liikmete peale vaatavad, nähes neis jõukaste kihtide mõtteosalisi, need kurjad alevite rahvastiku edustajad ei mõtlegi aga eraomanduse kummutamise peale, vaid teevad konvendi liikmetele ettepaneku nendega isesugusesse lepingusse astuda: “seadke ainult hindade maksimum sisse, ja meie teeme siis teie eraomanduse kaitseks veel rohkem, kui isamaa kaitseks”. Niisuguste lubadustega esinesid Pariisi tööliste juhtivad jõud eraomanduse küsimuses veel siis, kui “rahvarevolutsioon” juba oma haripunktile oli jõudnud!

Nii olla Prantsuse tööliste klassil puudunud elavad poliitilised huvid, kuigi ta majanduslikul alal kindlate, kuid mitte just väga kaugele minevate nõuetega olla esinenud. Töölistel puudunud kindlailmeline poliitiline programm ja sellepärast ei reageerinud nad ka konstitutsiooniliste küsimuste arutamisele asutavas kogus. Nad ei olla Tarle arvates kaua mingit katset teinud poliitilises elus iseseisvalt välja astuda, kuigi nad oma väljaastumisega võitluses vana korra ja hoovkonna vastu kui mitte asja lõpulise otsustajana, siis vähemalt võidu saavutamist kiirendava tegurina teatud kaasaaitavat osa olla etendanud. Toetades ustavalt kodanlust, ei olla tööliste klass avaldanud mingisugust tahtmist (ни тѣни претензіи) poliitilises elus juhtivat osa etendada. “Kõik oma lootused, kõik oma aukartliku usalduse, oma valimisoleku usaldusega ja kannatlikult oodata viis tööliste klass oma uute isandate peale üle. Kõik seadusandvate kodade otsused võttis ta austusega ja täielise valmisolekuga neile alluda vastu, – isegi need seadused, mil sihiks oli varanduseta klasside poliitilisi õigusi piirata.” Seda alandlikku meelt, seda kartlikkust uue korra juhtivate jõudude ees seletab Tarle

²² Mahatõmmatud sõna “Kropotkin”.

tööliste reallse jõu puudusega, kinnitades, et töölistel kaugeltki polla olnud sarnast hirmuäratavat võimu, mille ees kodanlus värisema oleks pidanud. Sellepärast pidanud tööliste klass kohanema valitsevate kihtide vaadetele ja soovidele: “töölised tundsid, et nad äravõitmatut on, kui kodanlus nendega ühes sammus, ja et nad hoopis nõrgad on, kui kodanlus nende vastu vaenulise seisukoha võttis.”

Uuele riiklikule võimule usaldusega vastu minnes, lootnud töölised, et see võim kõik nende viletsused kaotab, mis tööpuuduse, elukalliduse ja viljaikalduste tõttu alatasa suuremaks läksid. Nende pilgud olnud abiotsivalt pöördud riigivõimu, valitsuse poole, kuna sel ajal usk, et riik kõik võib, kui ta ainult tahab, üle üldine olla olnud. Ei ole siis ka ime, kui töölised uskusid, et kõikvõimuline riigivõim ka nende hädad kerge vaevaga võib kaotada. Kõigis selles avaldunud huvitav psühholoogiline joon, mis kõikekorraldava absolutismi õhkkonnas kasvanud – nimelt usk sellesse, et riigivõim on kohustatud end kõigi majanduselu vahekordade vahele segama ja ise ka sel alal korraldavana, headtegevana tegurina üles astuma. Asutava kogu ajajärgul oodanud töölised veel usaldusega riigivalitsuse poolt abi või teinud katseid oma materjaalset seisukorda ise suurte majanduslikkude streikide abil parandada. 1792. aastast peale saanud aga kroonilise tööstusliku kriisi ja tööpuuduse tagajärjel suurte streikide ettevõtmine täiesti võimatuks. Selle tõttu sattunud tööliste enamus lausa meeleheitlikusse seisukorda ja pannud jälle kõik oma lootused riigi peale.

Suure, nälgiva tööliste massiga Pariisis pidanud üksteisega võitlevad girondiinide ja jakobiinide erakonnad paratamatult rehkendama, seda enam, et revolutsiooni arenemisega ka tööliste iseteadvus ja nende usk iseendasse tuntaval määral tõusnud. Pariisi alevites olnud õeti rohkearvulised tööliste massid koondunud. Nad töötanud küll lugemattutes väikestes töökodades, kuid et nad ühes linnas suurte massidena kindlates puhastööliste linnaosades elanud, siis olnud siin tingimused kollektiivseks väljaastumiseks, ühisteks toiminguteks paremad kui kusagil mujal. Otsustavat võitlust girondiinide ja jakobiinide vahel peetudki Pariisi viljaga varustamise küsimuse pinnal. Füsiokraatliku kooli õpilastena ja järglastena kaitsesid girondiinid ägedalt vabakaubanduse põhimõtteid. Pealegi oli girondiinide ministeeriumi juhtiv jõud Roland kõigi filantroopiliste abinõude veendunud vastane, mis tööta tööliste seisukorra paranduseks oleks võidud ette võtta. Juba 1789. aastal astus ta tööta tööliste abiandmise vastu ägedalt üles. Tööliste nõudmiste kohta oli tal kindel, põhimõtteline, selge eitav vaade ja seda viis ta ka valitsuse juhina järjekindlalt läbi, lükates tagasi kõik tööliste nõuded tarbainete taksatsiooni asjus. Väljakutsena

taksatsiooni poolehoidjatele viis ta isegi konvendis dekreeði läbi, milles kõiki surmanuhtlusega ähvardati, kes vabale viljamüügile vabariigi piirides mingit takistust teevad.

Hoopis diplomaatilisem olnud aga jakobiinide seisukoht maksimaalhindade sisseseadmise asjus. Initsiatiiv selles küsimuses läinud välja töölistest enestest, – Pariisi kommunist ja tema seksioonidest. Lihtrahvas nõudnud maksimaalhindu, olles kindlasti veendunud selles, et riigivalitsus kõik võib, et ta isegi majanduslikule elule oma seadused võib ette kirjutada. Agitatsioonist tarbeainete taksatsiooni heaks seisnud jakobiinid esialgu täiesti kõrval: veel 1793. aasta veebruari kuus ei olnud neil selles küsimuses kindlat vaadet, kindlat tegutsemise sihtjoont. Nad olnud alguses, tõestab Tarle, isegi Marat'ga eesotsas maksimumi kohta samuti teravasti eitaval seisukohal kui girondiinid. Nii läks algatus maksimumiks välja nälgivatest ja puudustkannatavatest rahvahulkadest enestest, aga mitte konvendist või mõnest mõjurikkast poliitilisest organisatsioonist. Kuid jakobiinid vajasid üliväga pealinna tööliste toetust eelolevas lõpulisel, otsustavas võitluses girondiinidega, nad said ka väga hästi aru, et see toetus tuntaval määral oleneb jakobiinide positsioonist küsimuses, milliste abinõudega “ülesostjate”, “kurnajate” ja üldse kõikide “vampiiride” vastu tuleb võidelda: kõige selle tõttu ei võinud nad oma endisest seisukohast maksimumi eitamises kangekaelselt kinni pidada. Nii tuli neil oma endised vaated revideerida ja hindade taksatsiooni poolehoidjaks hakata, kuigi neil kindlat usku maksimumi kasulikkusse polnud. Kuid nälgivate masside rahulolematus ja viha läinud iga päevaga suuremaks, töölised ähvardasid lausa rahunutega ja sellepärast oli vaja nälgivate rahvahulkade äritust eeloleval kriitilisel silmapilgul võitluses girondiinidega kasutada. Rahva silmis oli aga just maksimum abinõuks, mis käesoleval momendil otsekohe ja viibimatta parandust töötas tuua. Nii sundisid poliitilise momendi taktilised huvid jakobiine maksimumi nõudjatega ühinema. Teisest küljest aga, tähendab Tarle, ei teinud selleks ka jakobiinide poliitiline doktriin mingisuguseid takistusi: “riigihuvi absoluutne primaat, igasuguste piiride eitamine riigi vahelesegamises sotsiaalmajanduslikkudesse suhetesse, kõik see võis saada ja sai ka tarbeainete sundusliku taksatsiooni täiesti loogiliseks eelduseks.”

Kui jakobiinide järeleandlik taktika neile linna alamate kihtide poolehoiu kindlustas, siis aitas, teisest küljest, nende võiduks ka see asjaolu kaasa, et girondiinide taga seisvad rahvakihid lakkasid neid aktiivselt toetamast: väiksemad ja suuremad maaomanikud, kaupmehed, tööstusettevõtete omanikud ja käsitöömeistrid jätnud oma juhid maha, nii pea kui girondiinide ja jakobiinide võitluse teravaksminemiseks kodusõja hädaoht

üles kerkinud. Et võõras invasioon vabariiki ähvardas ja siseriigis kontr-revolutsioonilised rahutused pead tõstsid, siis olid girondiine seni toetanud kihid nõus alluma neile, kes eelolevaks grandioosiks heitluseks omaid maksimaalse energia ja halastamatu järjekindluse. Nii läkski ülekaal poliitilises elus jakobiinide kätte, Gironde aga, minetades senised toetajate hulgad, sattus oma poolehoidjaist mahajäetuna traagilisse seisukorda ja toodi ohvriks uue korra, ühe ja jagamatu vabariigi päästmise huvidele. Girondiinide õnnelikumaid vastaseid – jakobiine – ei pea Tarle kaugeltki mitte pealinna nälgivate ja tööta rahvahulkade õigeteks juhtideks. Jakobiinidele olnud omane, vädab ta, tervele revolutsiooni ajajärgule iseloomuline umbusaldus kõige ühingute ja korporatsioonide, kõigi isiku ja riigi vahel seisvate organisatsioonide vastu. Ka nemad olnud läbiimibunud selle aja kodanluses valitseva vaatega, et ka töölistele lubatud ei ole ühineda olgu kui süütuteks professionaalseteks sihtideks tahes. Kõigis sarnastes organiseerumispüüetes nähti püüet isiku ja riigi vahel ilmaaegseid vaheseinu püstitada, mis “ühiskondlikule korrale” lausa kahjulikud olla. Kui 1791. aastal asutav kogu Le Chapelier’ seaduse välja andis, milles väga valjude karistuste ähvardusel tööliste professionaased ühingud kui ka streigid täiesti ära keelati, siis ei esinenud ei Robespierre ega teised asutava kogu demokraatlikud rahvasaadikud ühegi põhimõttelise vastuvaidlusega: seadus, mis Prantsuse tööliste liikumisele kauaks ajaks saatuslikuks sai, läks läbi, ilma et seadusandvas kojas või ajakirjanduses või klubides mingit oppositsiooni oleks leidnud. Isegi Marat, “Kallis prohvet”, nagu töölistes teda kutsusid, ei leidnud mahti oma lehes poole sõnagagi töölistele äärmiselt kahjuliku seaduse vastu protesteerida, kuigi ta selsamal ajal oma lehes fantastilisi kirjatükke jõudis kirjutada, mis täis igasugu hiiglapikke arutlusi tööliste elu ja nende viletsuse kõrvaldamisest ja muu seas ettepaneku sisaldavad tööpuuduse kõrvaldamiseks uusi kanaalide kaevamisi ette võtta! Ja kui jakobiinid lõpuks võimule pääsevad, siis kasutavad nad ise seda seadust, et tõrkujate ja vastuhakkavate tööliste vastupanekut murda. Nad nõuavad ilma vähemagi kahtluseta ja kõhklemiseta töölistelt absoluutset ja viibimattut sõnakuulmist igal pool, kus töölistes kõige vähemaidki katseid tegid oma huvide kaitseks üles astuda. Nad käivad, kinnitab Tarle, töölistega sagedasti kui elava inventaariga ümber, määravad talle vägivaldselt töö ja ähvardavad teda sõnakuulmattuse korral raskete karistustega. Sellest kõigist järeltab Tarle, et rahvamassid revolutsiooniajal veel kaugeltki niisugust võimsat äravõitmattut jõudu ei moodustanud, nagu neid harilikult armastatakse kujutada.

Edasi tõestab Tarle põhjalikult ja üksikasjaliselt, et maksimumi seadus, mille Pariisi alamrahvas riigivõimult välja pressis, töötavatele kihtidele äärmiselt kahjulikuks kujunes. Kindlad maksimaalsed hinnad määrati võrdlemisi väiksed, kui neid olevate turuhindadega võrrelda, ja sellepärast püüdnud saaduste müüjad ja kaupmehed igapidi sellest vastumeelsest seadusest mööda hiilida. Nii ei täitnud maksimumi seadus tarbeainete hindade regulaatorina kaugeltki oma kohut: ta ei parandanud ainete ostja ja tarvitaja seisukorda, vaid tegi seda isegi halvemaks. Tööliste klass oli aga just kehva ja varanduseta tarvitajana tarbeainete taksatsiooni ihaldanudki. Maksimumi tagaärjel hakatud kaupsid peitma ja neid õigel ja kõveral teel väljamaale saatma, kus nende eest õiget hinda maksetud, pealegi mitte fiktiivse väärtusega assignatsioonides, vaid kõlisesas kullas. Ühes assignaaside väärtuse langemisega mõjus ka maksimum selleks tugevasti kaasa, et kaupade sissevedu väljamaalt peaaegu hoopis seisma jäi. Teiseks maksimumi halvaks tagajärjeks oli altkäe kauplemise arenemine kolossaalsel dimensioonil: isegi niisugune tugev ja võimakas valitsus, nagu konvent oma revolutsiooniliste valvekomiteede tiheda võrguga, ei jaksanud sellele piiri panna. Pariisis, valitsusvõimude silme all täidetud seda seadust veel kuidagi viisi, kuna aga paljudes departemangudes tema teostamisest midagi head välja ei tulnud. Ainult harukorral, erakordse õnne näol sai tarvitaja seda, mis ta vajas, maksimumis kindlaks määratud hinna eest. Surmanuhtlusega ähvardamisest hoolimatta ei müüdnud suuremas osas departemangudest ei leiba ega liha ega teisi aineid taksi järgi, kõik kaubad peideti kaupmeeste poolt, et neid altkäe kõrgema hinna eest müüa, seep kadus müügilt hoopis, nii et “seebikriisi” kui tähtsat küsimust isegi seadusandvad võimud pidid arutama. Rikkad inimesed suutsid endale siiski hiiglahindade eest salakauplemise abil tarvilised varad hankida. Kehvad rahvaklassid aga, kes salajase kauplemise hindadega ei jaksanud aineid osta, sattusid nüüd kõige väljakannatamatummisse seisukorda. Nii avaldas maksimum, mille ülesandeks oli vaestele kihtidele varade soetamist hõlbustada, otse vastupidist mõju: mida vaesem keegi oli, seda rohkem ta maksimumi all kannatas. Lõpuks jõudsid asjad niivõrra katastroofilise seisukorrani, et rahvapääste komitee sunnitud oli dekreediga välja andma, milles protsendita laenu lubati “neile patriootilistele negotsiantidele”, kes omaprodukte maksimumi hindadega müüsid. Sellega tunnustasid kõikvõimulised jakobiinide diktaatorid oma jõuetust võitluses veel võimsama anonüümse vaenlase – terve selle aja majandusliku korra – vastu: “nad töötasid rahalisi armuavaldusi inimestele nende samade seaduse ettekirjutuste täitmise eest, mille mittetäitmise eest inimesi surmanuhtlus ootas.”

Siiski sai rahvapääste Komitee väga selgesti aru, kuivõrra võimata on ootama jääda varade omanikkude vabatahatlikku allumist se[a]dusele, mis neid ähvardas ruineerida. Et kaupmehi sundida maksimumi määrusi täitma, et töölisi kohustada kindlaksmääratud tööpalka eest töötama, et surveabinõudega ära hoida assignaatide kursi langemist, tulid rekvisitsioonid laias ulatuses tarvitusele võtta. Rekvisitsioonid aga, ilma milleta maksimum püsida ei võinud, olnud Tarle arvates kaupmeestele ja töösturitele lausa Egiptuse nuhtluseks. Jakobiinid vaat[a]sid rekvisitsioonide peale riigivõimu majanduslikkude huvide seisukohalt, seades esimesele kohale riigi, aga mitte tarvitajate huvid. Pealegi oli kohtade peal kõige mitmesugusematel riigivalitsuse esitajatel õigus ja täieline võimalus, ilma üksteisega kokku rääkimatta, ühede ja nendesamade asjade peale ühes ja sellesamas kohas rekvisitsioone määrata. Arusaadav, et niisuguste ükstesest läbipõimivate korralduste tõttu, ennekuulmattu, ennenägemattu segadus ja korralagedus tekkis. Nii olid lõppude lõppu ka rekvisitsioonid selleks jõuetud, et maksimumi seaduse täpipealset täitmist kindlustada: nende tagajärjeks polnud muud midagi, kui ainult suur chaos ja rahulolematus valitsuse poliitikaga. Võib ettekujutada, millise pahameele mõjutasid need kõige drakoonilisemate abinõudega läbiviidud korraldused saaduste valmistajate ja nendega kauplejate ridades!

Etendades tähtsat osa revolutsiooni aja majanduslikkude vahekordade alal, olnud maksimum Tarle arvates ka revolutsiooni poliitilises ajaloos tähtis tegur. Ta aidanud luua tingimused, mille tõttu rahvapääste komitee diktatuur võinud niivõrra absoluutseks paisuda, nagu ta tõepoolest oli. Sõja ja sisemiste rahutuste kõrval, väidab Tarle, olnud vajadus maksimumi seadust elus teostada üheks kõige olulisemaks konstitutsiooni maksimalkkamise edasilükkamise ja terrori suurendamise põhjuseks. Et igalpool püüde avalikuks tulnud maksimumist mööda hiilida ja altkäe kauplemise kuritarvitused kohutavalt kasvanud, siis nõudnud ja teostanudki jakobiinid kõigi konstitutsiooniliste tagatiste seismapaneku ja seadnud selle asemele kõige halastamattuma faktilise diktatuuri. Aidates esiti jakobiinide võimu kõvendada, saanud aga maksimum peagi kaheteraga mõõgaks, kõigutades nende valitsuse autoriteedi ja mõjutades sellega nende võimu äkilise langemise. Maksimumi tõttu olla tööpuudus Prantsusmaal veelgi suuremaks läinud kui ta enne oli, kuna tooresainete väljamaalt sisseveo ärajäämise tõttu paljud töökojad sunnitud olnud oma ukсед sulgema ja töölisel uulitsale heitma.

Kuid mitte ainult tarvitajatena ei kannatanud töölisel maksimumi maksvuse ajajärgul ja mitte ainult tööpuudus ei raskendanud nende nii kui

nii rasket seisukorda, vaid selle seaduse tõttu halvenes ka tööliste, kui oma tööjõu müüjate isikute, seisukord. Asi on selles, et esimese järgu tarbeainete kõrval ka tööliste tööjõud taksatsiooni alla kuulus. Selle aja vaadete järgi arvati tööline niisuguse kauba müüjaks, mille nimi oli töö, ja sellepärast pidi töölinegi, kui oma tööjõuga kaupleja maksimumi seadusele alluma. Kuid tööpalga suurus, mis maksimumi seaduses oli kindlaks määratud, ei vastanud kaugeltki vahetpidamattult suurenevale elukallidusele. Tööline sai kindla palga, millest kõige tarvilikkumategi ainete atkæe ostmiseks ei jatkunud, ja tal puudus võimalus võidelda oma töötasu kõrgendamise eest. Ustavalt sammudes asutava kogu poolt kindlaksmääratud rada, tarvitasid jakobiinid ohtralt kõigi tööliste liikumiste katsete vastu Le Chapelier seaduse poolt lubatud surveabinõusid. Ka jakobiinide valitsuse ajal arvati streik riiklikkude kuritööde hulka ja nähti temas riigikorra kukutamise püüet. Sellepärast läks tööliste, kui palgatöö edustajate, seisukord jakobiinide régime ajal tublisti halvemaks. Kõigile halbustele tulid veel sagedad tööliste rekvisitsioonid lisaks. Rahvapääste komitees valitsevad jakobiinid olid arvamisel, et riigi hea käekäigu huvides võib iga eraomandust ja varandust rekvireerida, muu seas ka isiklikku tööjõudu. Ja tööpoolest rekvireeriti jakobiinide diktatuuri ajajärgul väga sagedasti just töölisi kui tööjõu omanikke: seda tehti igakord, kui aga riigiorganid oma ülesannete lahendamisel suuremal määral tööjõudu vajasis mitmesugusteks riiklikkudeks ettevõteteks. Pealegi tundis jakobiinide valitsus end kohustatud olevat rahuldada tööstuslasi, kes pöörasid palvetega valitsuse poole neile tööjõudu muretseda. Ta toetas tööliste muretsemisega neid ettevõtteid, mis ta Prantsusmaa majandusliku rippumattuse alalhoidmiseks tarvilikuks tunnustas. Kui, näit[eks] 1794. aasta kevadel põllutöös suur tööliste puudus valitses ja maaomanikud raskesse seisukorda sattusid, siis pani rahvapääste komitee ilma pikema jututa Le Chapelier' seaduse ka põllutööliste kohta maksma ja püüdis kõigist jõust valjude rekvisitsioonide abil maaomanikke odavate tööjõududega varustada.

Teadagi tegid töölisel omalt poolt kõik, et rekvisitsioonide hädaohust pääseda. Robespierre valitsus oli sunnitud karmid dragoonilised abinõud tarvitusele võtma, et vägivaldselt panna töölisel tööle tööpalga eest, mis maksimumi seaduses ette nähtud. Kes rekvisitsioonist kõrvale hoidis, seda ähvardas jakobiinide valitsus kurikuulsa "kahtlaste" isikute kohta käiva seadusega: kõiki võimsa valitsuse käskudest üleastjaid ootis vangistus määramatta aja peale ja väga kergesti ka surm tapalaval. Loomulik, et niisugustes tingimustes alamate kihtide pettumus jakobiinide valitsuses mitte just väike ei võinud olla. Jakobiinide korraldused majandusliku elu

alal halvendasid töötavate kihtide seisukorda nii oma tööjõu müüjatena kui ka majandusliikude varade tarvitajatena ja ostjatena. Majanduslikule elule omase isesuguse loogika tõttu mõjutas maksimumi seadus, see “katse sõjariistus jõu abil võidelda majandusliku evolutsiooni äravõitmattute jõudude vastu,” sansculottede täieliseks hämmastuseks ja jakobiinide endi tahtmise vastu täiesti vastupidised tagajärjed, kui need, mis sellelt seaduselt oodeti ja loodeti. See asjaolu saanudki Tarle arvates jakobiinidele saatuslikuks. Maksimum halvendas töölise seisukorda; – ja meie näeme, et tööpuuduse ja nälja all nõrkev tööline, pettunud jakobiinides, kelle peale ta nii palju lootusi pani, liikumisest maha jääb, enam jakobiine tarvilikul määral ei toeta ja ilma protesteerimatta Robespierre ja tema mõtte osaliste hukamist pealt vaatab.

Niisugused on Tarle töö tähtsamad tulemused jakobinismi küsimuses, tulemused, mis selles tööliste küsimust käsitlevas spetsiaalset laadi monograafias on laiali pillatud. Olgugi, et Tarle erilisel jakobiinide probleemi ei uuri, on tema esitatud järeldustel ka selle probleemi lahendamisel tähtis koht. Tarle uurimus tõestab ümbelükkamattult, et hindade maksimum mitte jakobiinide väljamõeldus pole (nagu Sybel väitis), vaid et algatus selleks seaduseks pealinna puudustkannatavatest rahvakihtidest oli välja läinud (nagu Kropotkin oli öieti aimanud). Täielises vastuolus Kropotkiniga näitab aga Tarle rikkaliku ja mitmekülgse arhiivimaterjali põhjal, et maksimum töötavate kihtide materjaalse seisukorra parandamise suhtes täiesti viljakuseta ja tagajärgeta jäi ja isegi nende seisukorra halvenemise mõjutas. Lõpuks langeb Tarle uurimuste põhjal lõpulikult kokku veel Louis Blane'i ja Sybeli ajast saadik säilinud vaade sansculottede ja jakobiinide huvide ning ilmavaate samasusest. Neist uurimustest selgub, et mitte praegunimetatud autoritel õigust ei olnud, vaid Aulardil ja Kropotkinil, kes, jakobiinide bourgeoislikkust alla kriipsutades, väitsid, et jakobiinide poliitilised püüded kaulgeltki sansculottide majandusliikude nõudmistega ühte ei langenud. Samuti aitab Tarle töö jakobiinide régime äkilise langemise põhjusi hoopis uuest küljest valgustada. Ta näitab relieefselt, kuidas jakobiinide ebaõnnestanud majanduspoliitika nende vastu tööstuslaste ja kaupurite ägeda opositsiooni välja kutsus, kuidas alaliste rekvisitsioonide tõttu rahulolematust maaomianikkude keskel laialt maad võttis ja – last not least – kuidas jakobiinide saamatu, kuid selsamal ajal karm ja kõhkumattu tegutsemine majanduslikul alal linnade ja külade kehvemais kihtides mõjutas sügava umbusalduse ja pettumistunde selle valitsuse vastu, mis jõuetuks osutus nende kihtide hädaliste huvide rahuldamisel ja nende seisukorda oma rekvisitsioonidega ja tööpalga taksatsiooniga aitas veelgi

meeleheitlimaks teha. Kõigi nende väärtuslike lisanduste tõttu, mis Tarle jakobinismi probleemi lahendamisele toonud, kandub jakobiinide régime äkilise langemise ja thermidoriaanlaste reaktsiooni sama äkilise esilekerkimise põhjuste selgitamisel raskuspunkt puhas-poliitiliste küsimuste alalt lõpuliselt jakobiinide majanduspoliitika ja selle ajajärgu sotsiaal-majanduslike suhete alale.

